

Dag Sverre Henriksen: Cistercienserordenen. Den som har holdt seg skjult har levd godt. Religiøse ordener i middelalderens Norge nr. II. Middelalderforums forlag, Oslo 2006. 190 s. inkl. kilder og litteratur. Norsk, engelsk summary. ISBN nr. 82-92462-01-5

Bokomtale ved Karl Gervin

Middelalderen kommer mangfoldet i vår postmoderne tilværelse ganske nær, og på engelsk får de dette bedre frem enn vi gjør, når det snakkes om the Middle Ages og altså i flertall. Men det var også fellesnevner, og kristendommen holdt kontinentet samlet og ga det egenart, for dette var en tid som ville tro.

Omtrent midt i den delen av Europas historie som ettertiden altså har kalt middelalderen skjedde det en oppblomstring på nesten alle områder, og det snakkes gjerne om renessansen i høymiddelalderen omtrent fra årtusenskiftet og fremover.

Også kirkelivet gjennomgikk store forandringer, som blant annet ga seg utslag i at det dukket opp en rekke nye klosterordener. Etter at Benedikt rundt 500 år tidligere hadde laget sitt reglement for klosterliv var det mange kommuniter som hadde fulgt dette, og lenge var det benediktinere som utgjorde tyngden av klosterfolk på kontinentet.

Fra årtusenskiftet og fremover var det ikke så få munk og nonne som brøt ut og gjerne ville gripe tingene an på en ny måte. Noen av benediktinerklostrene var blitt velstående og kunne unne seg atskillig som Benedikt nok ikke hadde satt så stor pris på. Det var vel ikke først og fremst fordi forfallet blant benediktinerne var så stort at noen nå ville starte på nytt, men heller fordi det var gått benediktinerne så bra og de lyktes så godt.

Hvis man vil prøve å forstå både det som nå skjedde med klosterlivet og middelalderens mentalitet i det hele, er det en god idé å ta for seg cistercienserne. Boken som Dag Sverre Henriksen har skrevet gir en grundig og veldokumentert innføring i viktige sider ved denne spennende ordenen.

Cistercienserne dukker opp i Burgund i 1098, og navnet fikk disse munkene fordi de bygget sitt kloster et sted som på fransk het Cîteaux og på latin Cistercium. De slet seg til å begynne med gjennom år med mange prøvelser, men så spredte de seg som ild i tørt gress over hele Europa.

Til vårt land kom de første i 1146 og slo seg ned i det som ble kalt Lyse syd for Bergen. Året etter kom andre til Hovedøya utenfor Oslo, og atter andre skulle slå seg ned i Munkeby innenfor Levanger og etter hvert flytte klosteret til Tautra ute i Trondheimsfjorden.

Henriksen streifer i innledningen inn på spørsmålet om cistercienserne også

hadde nonner i Norge i middelalderen. Forskerne har vært delt i synet på om Nonneseter rett utenfor Bergen tilhørte ordenen. På Kontinentet og De britiske øyer skulle det bli mange kvinnelige cistercienserkommuniteter. En rekke av disse hadde startet som benediktinerinnekløstre og en god del av dem hadde en nokså løs tilknytning til cistercienserne. Vi har svært sparsomme opplysninger om Nonneseter, og etter en gjennomgang av dokumentene avviser Henriksen at det kan dreie seg om kvinnelige cisterciensere. Det ville vært spennende om det kunne komme flere opplysninger som belyser dette interessante spørsmålet.

Om de norske middelalderkløstre er det imidlertid ikke skrevet mye, og en stor del av det er konsentrert om kløstrenes eiendomsforhold og bygningshistorie. Det er meget fortjenestefullt at Henriksen nå har villet kaste lys over andre sider ved denne ordenen.

Det som særpreget cistercienserne også i vårt land var viljen til å gå tilbake til kildene og vekten på å ville følge Benedikts regelverk nærmest til punkt og prikke. Derfor kan det virke litt påfallende at de la slik vekt på å velge ensomme steder til sine kløstre, atskilt fra andre mennesker. Henriksen påpeker at "Tilbaketrakkethet ikke er blant de mest betonte elementer i Benedikts regel". Skriften skildrer imidlertid ødemarken som et sted for meditasjon, prøvelse og selvbesinnelse. I Femte Mosebok står det at det var i ødemarken Gud hadde hentet Moses.

I de heltedige beretningene om grunnleggelsen av cistercienserkløstre og livet i den første tiden legges det stor vekt på denne ensomheten. Cîteaux ble kalt "et skrekkens sted" der ville dyr gjorde skogene utrygge. Det kan godt ha vært tilfelle, men Cîteaux var nok ikke helt øde, for det gikk gamle romerske veier på kryss og tvers ikke langt unna. Hos oss ble jo heller ikke Hovedøya lagt spesielt øde, men tvert i mot innseilingen til en av landets største byer.

Det er denne forestillingen om ensomhet Dag Sverre Henriksen har villet undersøke i boken som nå er kommet som nr. II i den serien foreningen Middelalderforum utgir om *Religiøse ordener i middelalderens Norge*. Det dreier seg om en meget leseverdig bearbeidelse av en hovedoppgave han leverte ved Historisk Institutt i Oslo.

Bokens undertittel "Den som har holdt seg skjult har levd godt" er hentet fra Ovid og skyldes altså ikke cistercienserne selv, men dekker godt det selvbildet de skapte seg. Forskerne har lenge vært opptatt av om de virkelig levde opp til dette, og det er blitt et helt lite bibliotek med litteratur som drøfter forholdet mellom hvordan ordenen omtalte seg selv og hvordan det virkelig kan ha vært.

I innledningen redegjør Henriksen for hvordan fremstillingen vil undersøke hvordan det egentlig hadde seg med tilbaketrakketheten, og hvordan dette skal skje ved å skille mellom ideal, norm og praksis. De viktigste problemstillingene er: "Endret idealet og normene seg? Hvordan endret praksis seg?" – og vi noterer at det er en nyansering i problemstillingen med hensyn til ideal og normer på den ene siden og prak-

sis på den andre. Og så: ”Hvorfor skjedde endringene? Hvordan opplevde cistercienserne selv disse endringene?”

Etter at innledningen har gitt en nyttig oppsummering av mye tilgjengelig litteratur, belyser boken tilbaketrukketheten i kapitler om tidebønnene, og om administrative oppgaver for verdslige makthavere og for paver og biskoper. Andre kapitler tar opp cisterciensernes misjonsvirksomhet og deres engasjement på egne vegne.

Hele veien er fremstillingen leseverdig, argumentasjonen klar og dokumentasjonen omfattende. Atskillig kildestoff er skrevet på latin og er også av andre grunner ikke umiddelbart tilgjengelig for mange. Materialet er i en rekke tilfelle nokså knapt, og det er ikke til å unngå at kapitlene inneholder en del stoff som kan virke som gjentakelser, men som altså likevel kaster lys over problemstillingen fra forskjellig kant.

Cistercienserne var i vårt land fra 1146 til 1530-årene og det er ikke vanskelig å følge Henriksen i viktige konklusjoner når han oppsummerer det materialet boken har behandlet. Det kan likevel være grunn til å sette spørsmålstejn ved noen utsagn som kanskje står litt ubeskyttet, som når det sies at ”Cisterciensernes idealer kan bare forstås på bakgrunn av gregoriansismen” – og altså de mange reformene kirken gjennomgikk på den tiden cistercienserne dukket opp. Selv betonte cistercienserne slektskapet med Benedikt og i tillegg til reformene i samtiden var de på en grunnleggende måte inspirert av den Regelen han hadde skrevet rundt fem hundre år tidligere.

Noe lignende gjelder et metodisk grep som skisseres både i innledningen og konklusjonen, når det sies at både benediktineres og cistercienseres ”religiøse oppgave primært var forbønn”. Men i det viktige kapitlet som følger om ”Cisterciensernes tilbaketrukkethetsideal og tidebønnene” begrunner vel ikke forfatteren godt nok det han sier om at tidebønnene var en uforanderlig del av dette idealet – altså om å leve tilbaketrukket.

Benedikt strukturerte ganske riktig hele klosterhverdagen omkring døgnets åtte tidebønner og kalt dette ”opus Dei” – altså Guds arbeid, der menneskene tjente Gud og Gud tjente menneskene. Benedikt mente dette skulle gå foran alt annet. Selv om noen av tidebønnene kunne være ganske korte, kom de med så regelmessige mellomrom at de forutsatte at brødrene ikke hadde annet arbeid for langt unna. Samlet tok gudstjenestene rundt en tredjedel av døgnnet, mens annet arbeid og søvn utgjorde de andre to tredjedelene. I et kloster fikk man altså likevel gjort mye i tillegg til tidebønnene, og de i seg selv var knapt en vesentlig grunn til isolasjon.

En tidebønn er en kort gudstjeneste som vesentlig består av bibeltekster som synges og korte bønner som ofte er knyttet til kirkeårets gang. Det er ingen ting i veien for at kirkedørene kan stå åpne slik at også utenforstående kan sitte hos og til dels være med, slik det skjer i cistercienserklostrene i dag. En annen ting er at man nok bør delta på slike gudstjenester ganske regelmessig om man skal få fullt utbytte

av dem, og når mange cistercienserklostre ble lagt i alle fall forholdsvis avsides har det vært ytterst få fremmede til stede under gudstjenestene.

Disse tidebønnene var noe munkar og nonner også utførte på vegne av andre mennesker, men tidebønner er likevel ikke primært forbønn i en moderne betydning av ordet. Å be for verden var imidlertid alltid en oppgave for brødrene og søstrene. Etter hvert tok de gaver med tanke på at klosterfelleskapene skulle inkludere givene i ordenens åndelige fellesskap og også be for dem. Dette har knyttet kommunitetene til omverdenen.

I kapitlet om cistercienserne og misjon berører mye av stoffet som tas frem forhold utenfor vårt land. Det er likevel god grunn til å drøfte problemstillingen og ta med det stoffet som foreligger. Henriksen sier selv at det ikke er lett å basere en konklusjon på et ganske spedt kildemateriale.

Cistercienserklostrene ble åndelige kraftsentre også hos oss. De utviklet seg her som mange andre steder til store jordeiere med en allsidig næringsvirksomhet. Mange cisterciensere ble godt skolerte, og ordenen hadde et utstrakt og pålitelig internasjonalt nettverk. Vi skal ikke undre oss over at de ble involvert i mange sider av samfunnslivet og brukt av både geistlige verdslige makthavere.

Til å belyse hvordan dette så forholdt seg til de opprinnelige idealene trekker Henriksen frem mye materiale som belyser cisterciensernes spennende historie i Norge i middelalderen. På denne måten har han bidratt til større forståelse og innsikt og boken kan trygt anbefales for dem som gjerne vil trenge litt mer inn i både middelalderens spiritualitet og verdslige forhold.

Middelalderforums forlag har gitt ut tre bøker i serien *Religiøse ordener i middelalderens Norge*:

- Nr. I Olav Nenseter: *Augustinerordenen i Norge*. Å lære andre gjennom ord og eksempel. Oslo 2003
- Nr. II Dag Sverre Henriksen: *Cistercienserordenen*. Den som har holdt seg skjult har levd godt. Oslo 2005.
- Nr. III Trond Svandal: *Johanitterordenen*. En ridderorden ved verdens ytterste grense. Oslo 2006.

Bøkene kan fås ved henvendelse til forlaget v/ Anne Ida Røkeness, e-postadresse a.i.rokeness@iakh.uio.no

Karl Gervin, f.1941, mag. art i idéhistorie på en avhandling om religionsfilosofi på 1700-tallet. Cand. theol. og ordinert prest. Sogneprest i Oslo Domkirke. Har utgitt *Oslo Domkirke. Mennesker og miljøer i ni hundre år* og *Det store bruddet. Reformasjonen i Norge*. Tallrike artikler og foredrag.
